

Nr 279.

Av herr **Englund**, om utredning angående vissa ändringar i universitetens och högskolornas organisation och arbetsätt.

Universitet och högskolor utöva ett stort inflytande på ett folks liv. De värderingar och intresseriktningar, som komma till uttryck i universitetens forskning och undervisning, utgöra mäktiga om också ingalunda ensamma orsaksfaktorer bakom utformningen av de folkliga värderingarna och intresseriktningarna. Endast till en mindre del är detta inflytande direkt. Vid och styrka får det först genom förmedling av de lägre undervisningsanstalternas lärare och de stora tidningarnas medarbetare.

Med hänsyn härtill hade det varit naturligt, om statsmakterna hade ägnat stor uppmärksamhet åt principiella spörsmål om universitetens målsättning, organisation och arbetsätt. Det har emellertid knappast varit fallet. Under det att de lägre undervisningsanstalterna under innevarande sekel upprepade gånger varit föremål för ingående granskning, ägnade sig universitetsberedningen år 1937 väsentligen åt justeringar av detaljer.

Denna återhållsamhet är till en del förklarlig. Vidsträckta delar av nutida vetenskap, exempelvis matematik, modern fysik och fysiologi, äro endast tillgängliga för ett fåtal specialister, av vilka det övervägande flertalet befinner sig inom universitetslärarnas egen krets. Personer utanför denna krets sakna på det hela taget möjlighet att bedöma inriktningen av forskning och undervisning inom dessa discipliner. Avgörandet måste i sådana fall överlämnas åt universitetsmännen själva. På de områden, där specialiseringen är mindre eller obetydlig — och dit höra de flesta humanistiska eller samhällsvetenskapliga discipliner — är läget emellertid ett annat. Kunskapsstoffet är där relativt lätt tillgängligt för en tämligen vid krets av medborgare, och forskning, likvärdig med universitetens, drives i vissa fall av ämbetsverk, statliga utredningar eller från staten fristående företag eller sammanslutningar. Det finns därför inom dessa discipliner utrymme för en tämligen bred och i viss mån sakkunnig medborgaropinion utanför universitetslärarnas egen krets.

En opinion av detta slag, som på senare tid blivit allt bestämdare, förmenar, att universiteten icke visat erforderlig förmåga att av eget initiativ vidtaga erforderliga reformer inom denna del av sitt arbetsfält. Den grundläggande anmärkningen är därvid, att universiteten icke ge tillräckligt utrymme åt studiet av det nutida samhället. De nutida svenska folkrorelserna började med sin bristfälliga insikt om den sociala lagbundenheten med enkla paroller, som erfarenheten ofta underkände. Denna lagbundenhet var för

komplicerad för att medge sådana enkla lösningar; de i olika fall effektiva greppen kunde fastställas först efter ett ingående socialt forskningsarbete. Hittills har man emellertid i detta hänseende endast kunnat räkna på ringa bistånd av universiteten. Den forskning, som varit erforderlig, har fått utföras av tillfälliga offentliga utredningar eller av folkrörelserna själva. Ett resultat, som tillkommer i denna ordning, har emellertid, även i det fall att det är vetenskapligt jämbördigt, icke samma opinionsbildande värde. Det beaktas sällan i universitetsundervisningen och har därför icke förmånen av den fortsatta spridning över läroverk och stora tidningar, som kommer det i universitetsundervisningen meddelade stoffet till del.

Detta krav på en förskjutning av forsknings- och undervisningsobjekt har vunnit stöd av framsynta män inom universitetsmännens egen krets och av en bred studentopinion.

Under senare år har emellertid kritiken riktats icke endast mot ämnesvalet utan i växande omfattning också mot undervisningsformerna.

Det synes därför finnas fog för riksdagen att inrikta en del av sitt pedagogiska reformintresse på universitet och högskolor. En särskild utredning om universitetens arbetsuppgifter, organisation och arbetsformer torde sålunda vara påkallad.

Några av de frågeställningar, som vid en dylik utredning kunna väntas bli aktuella, äro följande.

1. Målsättningen för arbetet vid universitet och högskolor.

Det första betänkandet från 1940 års skolutredning har fått den pregnanta titeln: Skolan i samhällets tjänst. Dess författare ha därmed och i sin motivering velat betona, att skolan icke väljer sina uppgifter efter eget gottfinnande utan har att anpassa sin verksamhet efter samhällets behov. Hur skiljaktiga högskolornas uppgifter än må vara från de lägre undervisningsanstalternas, måste detsamma gälla också för dem. Detta har principiellt ganska vittgående konsekvenser. Den filosofiska fakulteten definierades en gång i Tyskland som den fakultet, som i motsats till de tre övriga icke bedrev nyttoforskning, utan forskning för forskningens egen skull. Många akademiska lärare torde alltjämt vid utformningen av sitt arbete hävda sin rätt att på detta sätt välja sina forskningsobjekt uteslutande med ledning av sitt vetenskapliga kuriositetsintresse. Det kan ifrågasättas, om det nutida samhället kan godtaga den ståndpunkten. En helt annan omständighet är det, att den framgångsrika forskningen icke kan nöja sig med ett studium av de mest närliggande sammanhangen utan måste inrikta sig på utforskning av sammanhang långt bakom det, som är föremål för det direkta intresset. Vissa slag av grundforskning ha med andra ord visat sig ha utpräglad karaktär av nyttoforskning.

2. Ämnesval.

Denna målsättning måste komma att utöva ett stort inflytande på ämnesvalet. Folkrikare länder än Sverige ha vid sina universitet lärarbefattningar

i ett stort antal ämnen, som icke äro företrädda vid svenska universitet och högskolor. Inte ens i sådana länder har man emellertid trygghet för att alla för det sociala framsteget betydelsefulla forskningsuppgifter bli företrädda. Ett litet land som Sverige måste stanna vid ett avsevärt lägre antal. Valet av nya ämnen måste emellertid därvid bli så mycket omsorgsfullare. Som ett exempel på disproportionerna inom den nuvarande svenska högskoleorganisationen med hänsyn till det aktuella forsknings- och undervisningsbehovet må erinras om att landets högskolor för närvarande äga fem professorer i konsthistoria — av vilka visserligen tre äro donationsprofessorer — med ett mycket litet antal examinander, men samtidigt helt saknar lärostol i sociologi.

Denna målsättning torde i viss mån komma att prägla inte bara läroämnen utan också examenskombinationerna. Ett särskilt aktuellt spörsmål inom detta område är frågan om en sådan förändring av de juridiska examinas natur, att landets jurister gå till sin gärning med tillräcklig kännedom om det samhälle, i vilken rättsordningen är en visserligen viktig, men dock bara en av faktorerna.

3. Bredd eller koncentration?

Olika länder förete avsevärda olikheter i fråga om valet mellan de två alternativ vid fordringarnas utformning, som kunna anges genom motsatsparen bredd—koncentration, allmänbildning—specialisering och i nära anslutning till detta lärdom—vetenskaplig färdighet. Den senaste förändringen av examensfordringarna i Sverige innebär en koncentration, i åtskilliga länder har emellertid koncentrationen drivits avsevärt längre.

4. Huvudämne och förberedande ämnen.

En betydelsefull detalj inom den föregående frågeställningen är förhållandet mellan det valda huvudämnet och de discipliner, som utarbeta dess grundbegrepp eller som tillhandahålla oundgängliga hjälpmedel vid dess behandling. Tidigare försökte man i Sverige att tillgodose behovet av nödiga insikter i det förra hänseendet genom föreskrift om vissa preliminärexamina med filosofi som viktig beståndsdel. Dessa examina ha emellertid avskaffats. Kravet på sådan insikt upprätthålles däremot alltjämt i några av de stora kulturländerna. Det kan ifrågasättas, huruvida inte detta svenska undanskjutande av grundläggande discipliner varit förhastat. En omprövning synes därför böra ske, i vilken mån insikter i sådana grundläggande ämnen som modern relationslogik, matematik, statistisk metod, psykologi, värdeleära och allmän sociologi böra ingå som obligatorisk beståndsdel i examina, som avse vissa mera speciella discipliner. Detta skulle komma att innebära, att medan man för närvarande inom den filosofiska fakulteten arbetar med sådana horisontala ämnesgrupper som nordiska språk, historia, litteraturhistoria, eller geografi, botanik, zoologi man framgent skulle komma att arbeta med sådana vertikala grupper som statistisk metod, allmän sociologi, historia, eller matematik, kemi, botanik.

5. Undervisnings- och examensmetoder. Lärarantal.

Stor meningsskiljaktighet har rått och råder om den rätta avvägningen av de olika undervisningsmedel, föreläsning, lärobok, kompendium, handbok, seminarium, individualiserad undervisning och bibliotekstjänst, mot varandra. I fråga om examina har det skriftliga provet ställts mot det muntliga, kunskapsfrågan mot omdömesfrågan, den enskilda examinators mot examenskommissionen. Vilka val som därvid än kunna komma att träffas torde en avsevärd utvidgning av högskolornas lärarantal, framför allt i lägre grader, bli erforderlig.

Utredningen torde, som framgår av det föregående, väsentligen böra inriktas på förhållandena inom den filosofiska fakultetens humanistiska avdelning och inom den juridiska fakulteten. Det ligger vikt på att utredningsorganet får en allsidig sammansättning. I detsamma torde förutom universitetslärare av olika grader böra ingå personer som efter universitetsstudier från positioner utanför universitetet förvärvat goda möjligheter att bedöma universitetens roll i nutida samhällsliv, och personer, som i annan ordning förvärvat en bildning och samhällslig insikt, som ger dem möjlighet att från andra sidor bedöma denna roll.

Med stöd av vad som sålunda anförts får jag föreslå,

att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t hemställa om utredning rörande de ändringar i de svenska universitetens och högskolornas organisation och arbetsätt, som kunna finnas erforderliga för att göra dessa mera skickade att fylla sin betydelsefulla uppgift i det svenska samhällets tjänst.

Stockholm den 23 januari 1945.

Erik Englund.